

OZBILJAVANJE SMISLA FILOSOFIJE U PONAŠANJU VLADIMIRA FILIPOVIĆA

MARIJA BRIDA
(Zadar)

UDK 101 (457.13) »501«

Izvorni znanstveni tekst,
primljen 20. V 1985.

Ima ljudi čiji nam predodžbeni lik lako blijedi u sjećanju, iako su nam možda bili dobri znanci pa i prijatelji s kojima smo se svakodnevno vidali; no ima i takvih koji, premda se s njima nismo tako često sastajali, ostaju trajno prisutni čak i u tome predodžbenom obliku naše svakodnevice. Čudno je — mnogima od nas ovdje — pri pomisli da se s profesorom Filipovićem nećemo danas ili sutra sresti tu negdje u gradu, ili na stazi pred Institutom, da neće sjediti za svojim radnim stolom kad dođemo da s njime izmijenimo mišljenje o nekom konkretnom pitanju; da ga neću naći u restauraciji *Korti* kad u lipnju bude polazio za Silbu, itd.

Prisutnost predodžbenog lika nije dođuše u nužnoj vezi s prisutnošću filozofskog smisla, ali može biti u karakterizirajućoj vezi, kao osvjetljenje ne upravo pojmovne strukture, već egzistencijalnog mjesta filozofije u cjelini svijeta konkretne osobe. Mnogostrukom interferencijom svjetova u povijesnoj sinhroniji i dijahroniji ova se predodžbena prisutnost — često izravnije od pojmovnih struktura pa i neovisno o njima — očituje kao veza personalno uvjetovanih svjetova i postaje trenutak međuljudske komunikacije unoseći u svjetove u koje ulazi osebjnost onog ugođaja humane prisnosti i neposrednosti u kojoj je njezin, možda i davni, korijen. Kad, primjerice, filozofski pisci od Aristotela naovamo žele označiti ljudsku individualnost, upotrijebe ponajviše termin »sokratitas«, a nitko nije taj pojam označio s »platonitas«, »aristotelitas«, ili slično, premda je to logički indiferentno. Ali Sokratov je lik u njegovoj ljudskoj prisnosti bio neposredno s njima, dok su im drugi ipak prilazili iz specifičnog ambijenta više ili manje institucionaliziranih filozofskih škola. Mislim da je jasno kojem tipu filozofa, u ovom pogledu, pripada Vladimir Filipović, tim više što ni on nije osnivač neke određene filozofske škole.

Različitost ponašanja pojedinih filozofa na području predodžbeno dane pojavnosti suštinski je neograničena — te dok jedan većinu dana i noći provodi u osamljenosti svog kabineta, drugi je intenzivno obuzet angažiranošću u neposrednoj akciji (što ipak ne isključuje mogućnost jačeg društvenog utjecaja onog prvog); dok se jedan ne potruđi za malo dužu šetnju do nedalekog Baltika, drugi nastoji obići sve dijelove bar ovoga našeg Globusa (što opet ne znači da onaj prvi neće više pridonijeti općem znanju o tome Globusu) — no nas ovdje ne zanima ta različitost kao takva, nego ono zajedničko što te po pojavnom ponašanju tako različite ljude ujedinjuje kao filozofe; što se, dakle, kroz tu različitost nazire kao smisao filozofije; i to ne neke posebne, već upravo filozofije kao takve.¹ Mislim da to što različite ljude (bez obzira na to koje su inače profesije) čini filozofima, jest svijest odgovornosti pred čovjekom; dakle, pred sobom i drugima. Poslužit ću se ovdje Husserlovim riječima: *»Postali smo već općenito toga svjesni da ljudskom filozofiranju i njegovim učincima u zajedničkom ljudskom opstanku sve pripada prije nego puko značenje privatnih ili drukčije ograničenih kulturnih ciljeva. Mi smo dakle — kako da se na to ne obaziremo — u našem filozofiranju službenici čovječanstva. Sasvim osobna odgovornost za naš vlastiti istiniti bitak kao filozofa u našem unutarnjem osobnom pozvanju nosi ujedno u sebi odgovornost za istiniti bitak čovječanstva, koji jest samo kao bitak za jedan t e l o s . . . »*² Bez obzira, dakle, na to koji filozofski pravac netko zastupa i na koja se područja odnosi njegova filozofija, odnosno općenito, kojim područjima kulture i društva pripada njegovo djelovanje, ono će, ukoliko je filozofsko, biti obilježeno samoodgovornošću za istinito ozbiljavanje svrhe čovječanstva, kako unutar pojedinačnih osobnosti, tako i unutar užih ili širih skupina u koje se čovjek uključuje a koje u krajnjoj liniji pripadaju zajednici čovječanstva. Nije, prema tome, samo privatna stvar nekog filozofa da li će izvršiti neko istraživanje za koje se osjeća pozvanim i sposobnim, ili će ustuknuti pred teškoćama i eventualnim neugodnostima koje mogu proizlaziti iz samog istraživanja i objave njegovih rezultata; da li će i s kolikom će upornošću nastojati oko »postajanja čovjekom« u sebi i drugima te oko organiziranja društvenih ustanova koje služe takvoj svrsi, itd.

Taj općeniti smisao filozofije, po kojemu je ona istinostna samoodgovornost osobe, u ponašanju Vladimira Filipovića dolazio je do ozbiljenja osobito na dva područja: u odnosu prema čovjeku pojedincu i u odnosu prema naciji.

¹ To što se filozofija kao takva ne dá definirati, ne znači da se ne može govoriti o ozbiljavanju njezinog smisla kao jednoga bitnog obilježja njezinih očitovanja.

² E. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie*, Husserliana VI, Haag 1962, str. 15.

Mislim da se može ustvrditi da je Filipovićev odnos prema čovjeku pojedincu bio dosljedno obilježen poštivanjem i uvažavanjem tuđeg mišljenja i općenito, duhovnog stava svakog pojedinca. Uz pretpostavku, doduše, da to mišljenje, odnosno stav, sadrži unutar-nju konsistentnost i kritičnost, ili bar da njegov nosilac pokazuje takve težnje te da svoju argumentaciju zasniva na dobrom poznavanju problematike. U odnosu spram takvih, često od svoga vlastitog stanovišta različitih a ponekad i suprotnih stavova i nazora Filipović je pokazivao više od tolerancije: nastojao je da se vrijedna misaona i istraživačka dostignuća objavljuju i razvijaju, kako bi u različitosti rezultata mogla stvaralački rasti slobodna misao. Mislim da je mnogima od nas ovdje u živom sjećanju takvo ponašanje Vladimira Filipovića; ima vjerojatno i poneka iznimka, no ja ih tu ne mogu navesti jer mi nisu poznate. Iz moga osobnog iskustva ne sjećam se nijednog slučaja da je prof. Filipoviću za prosudbu valjanosti nekoga misaonog stava bilo važno slaganje ili neslaganje s njegovim vlastitim mišljenjem, već isključivo unutarnja dosljednost i argumentiranost. Mišljenja koja su takve osobine fingirala ne posjedujući ih stvarno, znala su često u diskusiji postati predmet neke od njegovih neiscrpnih šala — uvijek vedrih i poticajnih, koje nisu protivnika vrijeđale i omalovažavale, već su mu davale podstrek da mu u istoj ili sljedećoj diskusiji oštrije i argumentiranije uzvrat. Stoga je i bio nenadoknadv subesjednik. Takav njegov spontanim humanističkim humorom prožet pristup čovjeku davao je poticaj duhovnom izgrađivanju ne samo istomišljenika, nego i idejnih protivnika. Takvo se držanje pretežno ispoljavalo ne samo u njegovu odnosu spram kolega, nego i u odnosu spram mladih ljudi s kojima je, kao sa studentima i aspirantima na akademske stupnjeve, bio u stalnom kontaktu. U neposrednom su mi sjećanju njegove riječi, od prije godinu dana, kad mi je, nakon posljednje od mnogih doktorskih teza čijom je obranom rukovodio, rekao o kandidatkinji: »Ona zaista zaslužuje našu najbolju ocjenu, jer nikako nije htjela prihvatiti tumačenje koje sam ja sugerirao, nego je sigurnom argumentacijom insistirala na svome.« — Mislim da je, općenito, takav odnos prevladavao u njegovim međuljudskim kontaktima, a to je upravo ono što odaje prijatelja mudrosti.

Zvanje sveučilišnog profesora, koje je dugi niz godina obavljao na Odsjeku filozofije u Zagrebu, smatrao je Vladimir Filipović osobitim poprištem na kojemu navedeni smisao filozofije treba da dolazi do ozbiljenja, odnosno, kako se je on obično u terminima Kantove etike izražavao, poprištem djelovanja čovjeka kao autonomne etičke osobnosti. Nastojao je stoga da katedra filozofije na kojoj je predavao zaista postane središte izmjene misli i poticaja za umni i etički razvitak mladih ljudi koji su kroz više generacija bili njegovi studenti. Uviđajući da je kritičnost misli i suvremenu filozofijsku orijentiranost nemoguće postići bez otvorenosti prema svijetu, posvećivao je

znatnu pažnju gostovanjima nastavnika sa stranih sveučilišta, što je pridonijelo gajenju filozofijske otvorenosti na Odsjeku filozofije u Zagrebu i ustalilo tu vrijednu praksu međusveučilišnih kontakata, čija korisnost nije ostajala samo u okvirima Odsjeka za filozofiju, već je preko Hrvatskog filozofskog društva zahvaćala i šire filozofski zainteresirane krugove.

Kao jedan od suosnivača HFD-a i u više navrata njegov predsjednik, Vladimir Filipović je naime dugi niz godina vodio aktivnu brigu o toj ustanovi smatrajući je kohezijskim središtem širenja i razvijanja filozofije misli u širim nacionalnim okvirima, među brojnim pedagoškoprosvjjetnim radnicima i odgojnim zavodima na kojima oni djeluju. Prilično širok krug filozofski zainteresiranih ljudi i stručnjaka sudjelovalo je tako u zajedničkim raspravama, usmenim i pismenim.

Smatrajući da temeljnu vrijednost čovjeka čini njegova duhovna oblikovanost, Vladimir Filipović je u toj kvaliteti nazrijevao i temeljnu vrijednost nacije. Stoga je nastojao da se, na području filozofije za koje je on bio zadužen, istraže dostignuća pripadnika hrvatske nacionalnosti, odnosno filozofa hrvatskog porijekla. To je ujedno značilo istražiti, na tom sektoru, prinos hrvatske nacije duhovnom bogatstvu Evrope. Uviđajući važnost te problematike Filipović joj je u svome teoretskom i praktičnom djelovanju dao jedno istaknuto mjesto, te se može reći da je on istraživanje hrvatske filozofske baštine »trgnuo iz drijemeža«. On to ne bi bio mogao učiniti da nije imao izgrađenu jasnu ideju nacionalnosti, humanistički utemeljenu, koja mu je bila inspiracija i putokaz u tom radu (nije toliko važno što nije i pismeno formulirao tu ideju). Osobno dijelim mišljenje onih koji smatraju da je pokretanje cijelog tog rada, uključivši i njegov vlastiti doprinos, zapravo najvredniji dio Filipovićeve životnog djela. Okupivši na tome poslu mnogo spremnih suradnika, sa središtem u Institutu filozofije Sveučilišta u Zagrebu (sada Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest filozofije), pridonio je svojim organizacijskim smislom u znatnoj mjeri tome da su kroz posljednja tri desetljeća istraženi i našoj javnosti prikazani dotad nedovoljno ili nikako poznati spisi naših renesansnih i nekih kasnijih filozofa, rasvijetljeno njihovo djelovanje, porijeklo i biografski podaci. Republički projekt koji obrađuje tu temu uključen je u Savezni projekt *Istraživanje povijesti filozofije u naroda Jugoslavije*, što omogućuje komparacije i uočavanje veza ovih duhovnih kretanja na našem južnoslavenskom području. Samim time što je većina naših filozofa i znanstvenika prošlih stoljeća stekla obrazovanje u stranom svijetu, djelovala u raznim evropskim kulturnim centrima i objavljivala tamo svoje spise (u rjeđim slučajevima spisi su se mogli naći i u domovini), istraživanje se neminovno suočilo s kompleksnom teorijskom i praktičkom problematikom. Dosta je toga u tom pogledu uspješno riješeno, ali još mnogo toga čeka na rješenje. Sama logika stvari već je unaprijed isključila autarkičko zatvaranje u nacionalne okvire, jer se vrijednost i značenje

nekog djela za opći razvitak duha može procijeniti jedino njegovim uvrštavanjem u cjelovit kulturnopovijesni profil odnosne epohe. Istraživanje hrvatske filozofske baštine zahtijeva, dakle, solidno a često i detaljno poznavanje općih kulturno-povijesnih problema danog razdoblja. Da bi se postigla što adekvatnija otvorenost horizonta, uložio je Vladimir Filipović mnogo truda među ostalim i u organiziranje međunarodnih simpozija, osobito onoga o Frani Petriću (1979). Široka razmjena mišljenja bila je vrlo korisna u kritičkom rasvjetljavanju određenih pitanja. Na takvim je skupovima prezentiran dokazni materijal koji omogućuje da se u daljnjem radu uspješnije riješe i ona pitanja u kojima je dosad bilo zastranjivanja pa možda i promašaja. U principu je prof. Filipović poticao takvo traženje rješenja koje se zasniva na stvarnoj argumentaciji, makar se i ne slagalo s nekim tradicionalnim naziranjima. Preduzeta istraživanja težila su, dakle, kritičnosti i što većoj objektivnosti, jer se u protivnom ne bi postizala svrha kojoj su bila namijenjena. To, dakako, postulira jednake norme vrednovanja i za duhovna dostignuća drugih nacija jer bi bez takvoga zajedničkog mjerila bilo sasvim zamagljeno značenje doprinosa hrvatske nacije općem duhovnom razvitku; bilo bi, naime, nemoguće izvesti komparaciju koja rasvjetljava to značenje.

Ovi, dakle, temeljni motivi osobne autonomije, međuljudske i međunacionalne ravnopravnosti i zaduženosti da svaki pojedinac i skupina ljudi prema svojim snagama i mogućnostima djeluju prema cilju zajedničkog dobra koje se sastoji u rastu čovječnosti, tj. u poštivanju slobode i dostojanstva svakog čovjeka i svakog naroda, karakterizirali su Vladimira Filipovića na mnogobrojnim područjima njegova djelovanja, od kojih su tu navedena samo neka. Zadojen, u svome filozofskom opredjeljenju, ovim principima Kantove etike, on ih nije shvaćao kao neživotne apstrakcije, već ih je u radu konkretizirao. Svim načinima i oblicima djelovanja pristupao je vrlo neposredno i spontano, iz unutarnje duhovne potrebe koja ga je do posljednjih dana činila aktivnim i filozofski zaokupljenim, a koja je proizlazila iz jasnog uvida da je čovjek i čovječnost ono prvo i temeljno te da je bogatstvo nacije u ljudima od kojih se ona sastoji, kao što je i bogatstvo čovječanstva u različitim nacijama koje ga izgrađuju i od kojih svaka, prema svojim osobitostima, treba da nastoji što više pridonijeti rastu i razvoju mnogolikih kvaliteta čovječnosti. Zalažući se za taj doprinos kroz vlastitu osobu i kroz svoju naciju, Vladimir Filipović je ispunio smisao jedne filozofski angažirane egzistencije.

OZBILJAVANJE SMISLA FILOZOFIJE U PONAŠANJU VLADIMIRA FILIPOVIĆA

Sažetak

Specifična oznaka, koja po fenomenalnom ponašanju sasvim različite ljude ujedinjuje kao filozofe, jest činjenica da se kroz njihovo ponašanje ozbiljuje svijest odgovornosti prema čovjeku. To ujedno znači svijest odgovornosti prema grupama koje čovjek konstituira, a koje u krajnjoj liniji pripadaju zajednici čovječanstva. Taj opći oblik očitovanja smisla filozofije dolazio je u ponašanju Vladimira Filipovića do ozbiljenja osobito na dva područja: u odnosu prema čovjeku pojedincu i u odnosu prema naciji.

Smatrajući da se temeljna vrijednost čovjeka sastoji u njegovoj duhovnoj izgrađenosti, V. Filipović je u diskusijama i drugim načinima saobraćaja s kolegama kao i sa studentima tražio konzekventnost i argumentiranost misaonih stavova; nikad nije tuđe mišljenje vrednovao prema slaganju ili neslaganju sa svojim vlastitim, ili prema nekome unaprijed suponiranom ideološkom obrascu. Njegov vedri humor bio mu je pri tom nenadoknadv pomagač, dajući prijatnost i filozofsku zaoštrenost razgovoru.

Kvalitetu duhovne oblikovanosti smatrao je, također, temeljnom vrijednošću nacije. Stoga je nastojao da se, na području za koje je on bio zadužen, istraži povijesni doseg razvoja filozofske misli u pripadnika hrvatske nacionalnosti i njihov doprinos duhovnom bogatstvu Evrope. Okupivši spremne suradnike, svojim je organizacijskim smislom uspio da se istraži i javnosti prezentira znatan broj dotad slabo ili nikako poznatih spisa naših filozofa. Suprotno od autarkične zatvorenosti nacionalnim okvirima, težilo se je u tome radu što većoj objektivnosti rezultata uz primjenu općenitih znanstvenih kriterija. Organiziranje tog rada na istraživanju hrvatske filozofske baštine i sudjelovanje u njemu, vjerojatno je, uz njegovo dugogodišnje djelovanje kao sveučilišnog profesora u Zagrebu, najvredniji dio životnog djela Vladimira Filipovića.

Na taj način, sve do posljednjeg dana intenzivno zaokupljen istraživanjem i razvijanjem duhovnog života pojedinaca i svoje nacije, Vladimir Filipović je ispunio smisao jedne filozofski angažirane egzistencije.

THE MEANING OF PHILOSOPHY MADE REAL BY VLADIMIR FILIPOVIĆ'S BEHAVIOR

Summary

The specific feature uniting completely different people in phenomenal behavior as philosophers, is the fact that through their behavior they make real an awareness of responsibility to man. This means, at the same time, an awareness of responsibility to the groups that man constitutes, and which belong, finally, to the community of mankind. This general form of realizing the meaning of philosophy, in Vladimir Filipović's behavior, was evidenced in two particular fields: in relation to man, and in relation to the nation.

Considering that man's fundamental value consists of his spiritual elaboration, Vladimir Filipović sought, in his discussions and other forms of communication with colleagues and students, a consistence and argumen-

tation in opinion; he never evaluated another's opinion in terms of whether it agreed or did not agree with his own, or according to some superimposed ideological model. His bright humor was an unreplaceable aid, lending pleasantness and a philosophical sharpness to conversation.

He felt that the quality of spiritual shapedness was also an elementary value of the nation. He strove to explore, in the field of his expertise, the historical scope of the development of philosophical thought among members of the Croatian nationality and their contribution to the spiritual wealth of Europe. He gathered together interested colleagues, and with his skill at organization he managed to explore and present to the public a considerable number of documents from Croatian philosophers that had until then been poorly known or not known at all. As opposed to an autarchic closing within national boundaries, he strove to give the results of this work as great an objectivity as possible, applying general scholarly criteria. Organization of that work on exploring the Croatian philosophical heritage and participation in it, probably, with his long years of activity as a university professor in Zagreb, is the greatest part of Vladimir Filipović's life's work.

In this manner, engrossed to the last in research and development of the spiritual life of the individual and its nation, Vladimir Filipović filled a philosophically committed existence with meaning.